Halide Edib'in Anılarında Okuma Kültürü

Reading Culture in the Memoirs of Halide Edib

Burcu Öztürk*

Abstract: It is necessary to read and examine the memories of Halide Edib Adivar, who has an important place not only in our political and social lives but also in our education lives, by understanding the educational approaches of the period to light on our present and future. From this point of view, in the book "Memoirs of Halide Edib" published in London in 1926 by Halide Edib Adivar, who wrote many books in Millî Edebiyat (1911-1923) and Republic Period (1923 and later) will be assessed using a descriptive screening method based on a review of the ideas, opinions and experiences of reading education. Halide Edib Adivar (1882-1964) describes her life from childhood to 1918 in her book Memoirs of Halide Edib. The book, which was first published in 1963 under the name of Mor Salkımlı Ev, one of the most well known of the modern Turkish Literature, is not a direct translation of the English book, with the same essence as the author herself later stated. For this reason, The Memoirs of Halide Edib (1926) and Mor Salkımlı Ev (1963) will be examined in the study in consideration of the otherness of writing in Turkish and English, and the fact that the author's memories were first written in English. The interest of reading, the writers and books on the adult world that surrounds the environment, ceremonies, the books she has met through the school and her teachers, the methods they have used in teaching foreign language are among the topics to be covered in the study.

Structured Abstract: Being literate at the first stage of the reading process due to changing and developing life conditions today is not enough for the generations to be raised. The important thing is to gain reading habit and to make reading functional. It is accepted by all developed countries to educate functional readers who understand what they read, and who can use what they understand in various ways in order to improve the environment they live in, and to arrange reading-writing education accordingly (Akyol, 2001: 13). Raising individuals who can transform their reading skills into reading culture and increasing their numbers will bring the internalization of this culture socially.

In the process of acquiring reading culture for children and youth, it is also important to reveal and know the part of the lives of intellectuals who are educated in our country, which is in the "reading" area. From this point of view, in the memories of Halide Edib, who is a great representative of the Republican enlightenment and Turkish literature, the data about reading culture were identified and evaluated in the study.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Asst. Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of Education, Department of Social Sciences and Turkish Language Teaching

ORCID 0000-0002-4087-3370

bozturk@kastamonu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Öztürk, B. (2020). Halide Edib'in anılarında okuma kültürü, *Turkish Studies*, 15(2), 1221-1235.
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41898>

Received/Geliş: 23 February/Şubat 2020

Accepted/Kabul: 25 April/Nisan 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 April/Nisan 2020

CC BY-NC 4.0

Halide Edib was born in Istanbul in 1882. Her mother Fatma Bedrifem, her father Mehmet Edip Bey, the First Secretary of Ceyb-i Hümayun (Sultan's Treasure) during the reign of II. Abdülhamit (Aktaş, 2013: 1). Edib, who lost her mother at a very young age, grew up by going between her grandmother's and grandfather's home and her father's home. He wrote her memoirs covering the years between 1885 and 1908 in English, then published it as a book in Turkish in 1963 and named her work *House With Wisteria* (Enginün, 1975: 5-6). However, these two works contain the same period as the subject, but they are not a translation of each other. There are differences between them (Çetin, 2017: 21). In this study, the works that were published in English under the name *Memoirs of Halide Edib* (500 pages) written in 1926 in English and *Mor Salkımlı Ev* (339 pages) in 1963 and which reflect the education that Halide Edib received since childhood were evaluated in order to determine the reading culture. Starting from the preschool period, which has a great place in the memories of Halide Edib and creates the reading culture, the environment that feeds this interest and the first texts she listens to and reads, the beginning ceremonies, the writers and books that the subject of the reading and culture in the adult world that surrounds her and the books she met through her school and her teachers, the evaluations made on them, the libraries, the method she encountered in foreign language teaching and her readings are the topics covered in this study.

It is necessary to read and examine the memories of Halide Edib Adivar, who has an important place not only in our political and social lives but also in our education lives, by understanding the educational approaches of the period to light on our present and future. From this point of view, in the book "*Memoirs of Halide Edib*" published in London in 1926 by Halide Edib Adivar, who wrote many books in *Millî Edebiyat* (1911-1923) and *Republic Period* (1923 and later) will be assessed using a descriptive screening method based on a review of the ideas, opinions and experiences of reading education. Halide Edib Adivar (1882-1964) describes her life from childhood to 1918 in her book *Memoirs of Halide Edib*. The book, which was first published in 1963 under the name of *Mor Salkımlı Ev*, one of the most well known of the modern Turkish Literature, is not a direct translation of the English book, with the same essence as the author herself later stated. For this reason, *The Memoirs of Halide Edib* (1926) and *Mor Salkımlı Ev* (1963) will be examined in the study in consideration of the otherness of writing in Turkish and English, and the fact that the author's memories were first written in English. The interest of reading, the writers and books on the adult world that surrounds the environment, ceremonies, the books she has met through the school and her teachers, the methods they have used in teaching mother tongue and foreign language are among the topics to be covered in the study.

The most effective factor in the formation of reading culture is family environment. Growing up with parents who have a reading culture and love of books is very effective in the child's acquisition of reading culture.

Preschool period is very important to gain reading habit. Children should not be expected to acquire reading skills to meet the book, and a warm atmosphere based on love should be created to listen to and read different types of text.

The readings made with the adult attract more attention and interest of the child and strengthen the bond with the adult. By establishing a physical closeness with the child, voicing texts as if speaking naturally and sincerely, making explanations, interpretations, and making use of the pictures positively affect this process.

Reading with the child improves literacy skills and love long before the child acquires reading skills.

School / reading initiation ceremonies, which are as important as a wedding in the period when Halide Edib lived, create a desire to read in children and to teach in parents. Reviving this lost tradition today is extremely important for children's reading culture.

In the acquisition of reading culture, it is necessary to start with the books of our national culture and continue with the books of other languages and cultures. When we look at the writers and books that are found in Edib's memories and leave a mark on her, she had the chance to read about both Eastern and Western writers and books, she was interested in the literatures and major writers of these languages along with the languages she learned, and she was able to translate them into Turkish. For this reason, children must first be brought together with books promoting their language and culture. In this regard, it is very important to reprocess the basic cultural books according to the child's perspective and to bring them into children's literature.

In addition, the books that children will read should be suitable for children in terms of form, content and illustration. Adults should be careful and attentive about the choice of books. It should be kept in mind that the content that can be found in adult books may be objectionable for children.

Another determining factor in children's reading culture is the availability of a library that allows children to meet books at an early age. In this way, children make reading and books a part of their lives.

School environment and teachers are also very important in transforming basic literacy skills into reading habits. Teachers and people whom she met in the school environment paved the way for new readings.

Learning foreign languages and reading in these languages allows to realize the richness of both other cultures and their own culture.

As a result, learning lessons from the lives of important people in history is extremely important to guide the lives of children and young people. In this context, it is important for us to see how Halide Edib Adıvar, who had an important place in the political, social and educational life of her time, was shaped and to try to understand her experiences, experiences, observations, thoughts, attention, warnings and suggestions.

Keywords: Turkish Education, Reading Culture, Reading Education, Memory, Halide Edib

Öz: Aydın kimliğiyle yaşadığı dönemin hem siyasî ve sosyal hayatında hem de eğitim hayatında önemli bir yere sahip olan Halide Edib Adıvar'ın anılarını sadece onu tanımak ve anlamak için değil, dönemin eğitim anlayışını, yaklaşımlarını öğrenerek bugüne ve geleceğe ışık tutmak için de okumak ve incelemek gerekmektedir. Bu bakış açısıyla çalışmada Millî Edebiyat (1911-1923) ve Cumhuriyet Dönemi'nde (1923 ve sonrası) pek çok eser kaleme almış Halide Edib'in 1926 yılında Londra'da İngilizce olarak yayımlanan The Memoirs of Halide Edib ile 1963 yılında yayımlanan Mor Salkımlı Ev adlı eserlerinde dil eğitiminin önemli bir aşaması olarak okuma eğitimine dair aktarılan düşünce, görüş ve yaşantıları doküman incelemesine dayanan betimsel nitelikli tarama yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Halide Edib Adıvar (1882-1964), Memoirs of Halide Edib adlı kitabında çocukluğundan başlayarak 1918 yılına kadar olan yaşamını anlatmaktadır. Modern Türk Edebiyatının en tanınmış anı kitaplarından biri olan ve Türkçede Mor Salkımlı Ev adı ile ilk kez 1963 yılında yayımlanan eser, yazarın kendisinin de daha sonra ifade ettiği üzere, öz itibarıyla aynı olmakla birlikte İngilizce eserin doğrudan bir çevirisi değildir. Bu nedenle, Türkçe ve İngilizce düşünme ile yazmanın başkalığı, yazarın anılarını ilk olarak İngilizce kaleme aldığı ve iki eserin hacim ve kapsam yönünden farklı oluşu göz önünde bulundurularak çalışmada The Memoirs of Halide Edib (1926) adlı eser ile Mor Salkımlı Ev (1963) birlikte incelenecektir. Halide Edib'in anıları arasında büyük yer tutan ve okuma kültürünü oluşturan, küçük yaşta bir çocukken okumaya duyduğu ilgi ve bu ilgiyi besleyen ortam, çevresini saran yetişkin dünyasında konu edilen yazarlar ve eserler, okur-yazarlığa ve okula başlama törenleri, okul ve öğretmenleri aracılığıyla tanıştığı kitaplar ve bunlar üzerine yapılan değerlendirmeler, yabancı dil öğretiminde karşılaştığı yöntem ve yaptığı okumalar çalışmada ele alınacak konu başlıkları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Eğitimi, Okuma Kültürü, Okuma Eğitimi, Anı, Halide Edib

Giriş

Okuma kavramının üç anlam boyutu vardır. Bunlardan ilki bireyin kâğıt üzerindeki yazılı ve basılı işaretleri sesli ve sessiz çözmesi anlamına gelen temel okuma becerisidir. Okuma öğretiminde ilk okuma yazma öğretimiyle başlayan bu sürecin ikinci aşaması işlevsel okuma becerilerini kazanmak ve okumayı alışkanlık hâline getirmektir. Okumanın üçüncü boyutunda eleştirel okuma yer almaktadır (Özdemir, 2005: 16-17). Okuma kültürü ise bireylerin okulda edindikleri temel okuma becerisinin okuma sevgisi ve alışkanlığına dönüştürülmesi ve eleştirel okuma yetkinliğine ulaşılması ile edinilmektedir.

Sever'e göre, okuma kültürü, yazılı kültür ürünlerinin dünyasıyla tanışmış; tanıştığı bu dünyanın kendisine sunduğu iletileri paylaşma, sınama, sorgulama yeterliğine ulaşmış; bunların sunduğu olanaklarla yaşamayı alışkanlık hâline getirmiş bireylerin edinmiş olduğu kazanımlar bütünüdür (2013: 9).

Günümüzde değişen ve gelişen hayat şartları nedeniyle okuma sürecinin ilk aşamasında yer alan okur-yazar olmak, yetişecek nesiller için yeterli değildir. Önemli olan okuma alışkanlığı kazanabilmek ve okumayı işlevsel kılmaktır. Okuduğunu anlayan, anladığını da içinde yaşadığı ortamı geliştirmek amacıyla çeşitli yönlerden kullanabilen fonksiyonel okuyucuların yetiştirilmesi, okuma-yazma eğitim ve öğretiminin de buna göre düzenlenmesi bütün gelişmiş ülkelerce kabul görmektedir (Akyol, 2001: 13). Okuma becerisini okuma kültürüne dönüştürebilmiş bireylerin yetiştirilmesi ve sayılarının arttırılması toplumsal olarak da bu kültürün içselleştirilmesini beraberinde getirecektir.

Çocuk ve gençlere okuma kültürü edindirme sürecinde ülkemizin yetiştirdiği aydın kişilerin yaşamlarının “okuma” alanına giren bölümünün ortaya konulması ve bilinmesi de büyük önem teşkil etmektedir. Bu bakış açısıyla Cumhuriyet aydınlanmasının ve Türk edebiyatının büyük bir temsilcisi olan Halide Edip’in anılarında okuma kültürüne dair aktarılanlar bu çalışmada tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Halide Edib, 1882 yılında İstanbul’da doğmuştur. Annesi Fatma Bedrifem, babası II. Abdülhamit döneminde Ceyb-i Hümayun (Padişah Hazinesi) Başkatibi olan Mehmet Edip Bey’dir (Aktaş, 2013:1). Annesini çok küçük yaşta kaybeden Edib, anneannesi ve büyükbabasının evi ile yeniden evlenen babasının evi arasında gidip gelerek büyümüştür. 1885 -1908 yılları arasında kapsayan anılarını önce İngilizce yazmış, daha sonra 1963’te Türkçe kitap olarak yayımlamış ve eserine Mor Salkımlı Ev adını vermiştir (Enginün, 1975: 5-6). Ancak bu iki eser konu olarak aynı dönemi içermekle beraber birbirinin çevirisi değildir. Aralarında farklar bulunmaktadır (Çetin, 2017: 21). Bu çalışmada ilk olarak 1926 yılında İngilizce yazılan Memoirs of Halide Edip (500 sayfa) ile 1963 yılında Mor Salkımlı Ev (339 sayfa) adıyla Türkçe yayımlanan ve Halide Edib’in çocukluktan itibaren aldığı eğitimi en geniş biçimde yansıtmakta olan eserler, okuma kültürünü tespit etmek amacıyla değerlendirilmiştir. Halide Edib’in anıları arasında büyük yer tutan ve okuma kültürünü oluşturan okul öncesi dönemden başlayarak okumaya duyduğu ilgi ve bu ilgiyi besleyen ortam, dinlediği ve okuduğu ilk metinler, okula başlama törenleri, çevresini saran yetişkin dünyasında konu edilen ve okuma kültürü açısından iz bırakan yazar ve eserler, okul ve öğretmenleri aracılığıyla tanıştığı kitaplar ve bunlar üzerine yapılan değerlendirmeler, kütüphaneler, ana dili ve yabancı dil öğretiminde karşılaştığı yöntem ve yaptığı okumalar bu çalışmada ele alınan konu başlıklarıdır.

Okul Öncesi Dönem ve İlk Metinler

Okuma alışkanlığının kazanılmasında her yaşın, her dönemin ayrı bir önemi vardır. Ancak okul öncesi dönem çocuğun kitapla ilk defa karşılaştığı, çevresindeki varlıklara karşı olumlu veya olumsuz tutum geliştirdiği ve çeşitli alışkanlıkların temellerinin atıldığı bir dönem olması itibarıyla çok önemlidir.

Halide Edib’in anılarında bu döneme ait olan hatıralar üç yaşından başlanarak anlatılmıştır. Annesini küçük yaşta kaybeden, babası Saray’da çalışan Edib, çoğunlukla anneannesi ve büyükbabasının evinde yaşamıştır. Bu döneme ait olan anıları kendi ifadesiyle “*rüyaya, hayale benzeyen şeyler*” dir. Ancak büyüdüğü evde anneannesi ve büyükbabasının okuma alışkanlığına sahip insanlar oluşu, okuma eylemini nasıl gerçekleştirdikleri ve ne okudukları küçük kızın gözünden kaçmamış ve anılarında bunları şöyle nakletmiştir:

“Gündüzleri uzun sedirin bir köşesinde kırmızı minderde Haminne oturur, öbür köşesinde Büyükbaba. İkisinin de elinde daima birer kitap bulunur. Haminne yüksek sesle Fransızcadan tercüme edilmiş kitaplar okur. Büyükbabanın elinde mutlaka dini bir kitap vardır. O başını hafif hafif sallayarak, dudaklarını kımlatarak içinden kelimeleri heceler. Haminne yalnız kolay okumakla kalmaz, hem hikâye hem de şiir yazar.” (Adıvar, 2018: 36).

Bu satırlardan anlaşılacağı gibi evde düzenli okuma alışkanlığına sahip ebeveynlerle aynı ortamda bulunmak çocukların okuma kültürünün ilk nüvelerini oluşturması açısından son derece önemlidir. Halide Edib'in anneannesi ve büyükbabası bu konudaki ilk rol modelleridir. Özellikle Halide Edib'in anneannesinin elindeki kitabı yüksek sesle okuduğunu vurgulamış olması da, “sesli okuma”nın o yaştaki çocukların okunulanlara olan merakını arttırdığını ve onlara okuma isteği duyurduğunu göstermektedir. Ayrıca anılarında yazma yeteneğinin çok okuyan anneannesinden ona geçmiş olduğunu düşünmesi (Edip, 1926: 59) de “yazma”nın hem bir yetenek hem de okuma kültürünün doğal bir sonucu olduğunu; okuma kültürü olan yetişkinlerle aynı ortamda bulunan çocukların da onlar gibi anlama ve anlama becerileri gelişmiş yetişkinler olacağını düşündürmektedir.

Halide Edib, daha sonra okul öncesi eğitim için Rum bir hanım tarafından idare edilen çocuk yuvasına gönderilmiştir. Bu okula çoğunlukla Yıldız civarında Saray'a mensup tanınmış Hristiyanların çocukları gitmektedir ve tek Türk çocuğu kendisidir. Oraya nasıl götürüldüğünü hatırlamakta zorlansa da Kiria Eleni'yi çok sevmiş ve bunu anılarında “*en derin ve en uzun aşk*” olarak ifade etmiştir. Öyle ki, Eleni çarşıya gitmek için okuldan ayrıldığında bile küçük kız tıpkı annesinin öldüğü gece yaptığı gibi korkunç bir şekilde bağırarak ağlamıştır. Edip, çok sevdiği bu okuldan hastalığı nedeniyle ayrılmak zorunda kalmış ve iyileşmesi için tekrar Haminne'nin evine yani mor salkımlı eve gönderilmiştir (Adıvar, 2018: 46). Bu okul öncesi eğitim kurumunda öğretim dili Rumcadır ve Edib bu dönemde hem Türkçe hem Rumca konuşmaktadır. Anılarında bu dönemi Edip, şöyle açıklamaktadır. “*Dil bir hisse, bir düşünceye hitap eden sestem ibaretti. Karşınızdakinin anlayışına göre bu işareti verirdiniz.*” Halide Edib, biri evde biri okulda iki farklı dil konuştuğunu daha sonra fark etmiş ve özellikle öğretmeni Eleni'ye sevgisinden dolayı bu okulda öğrenim görürken hep Rumca şiirler ezberlemiştir (Edib, 1926: 28; Adıvar, 2018:45).

Okuma kültürü olan bir aile ortamında büyüyen Edib'e yaşadığı dönemde oldukça yeni bir uygulama olan okul öncesi eğitim aldırılması ve ikinci bir dil öğrenmesi için çocuğun erken yaşta desteklenmesi de okuma kültürüne olumlu katkıları açısından oldukça dikkate değerdir.

Bu ortamda büyüyen çocuk Halide Edib'in ilk karşılaştığı metinler anneannesi ve dedesinin sesli olarak okuduğu kitaplar olmuştur. Anneannesi Fransızcadan çeviri metinler, özellikle Dumas'ın romanlarını okumaktadır. Edib'in çok sevdiği Haminnesi'nin yüksek sesle okuduğu eserlerden biri olan Dumas'ın bu romanı aynı zamanda Edib'in ilk kez dinleyerek okumuş ve sevmiş olduğu eserler arasındadır. Eser'in konusunu Edib hatıralarında şöyle saklamaktadır. “*Kaçırılan küçük bir kızdan bahsediliyordu. Aynı zamanda mavi gözlüsü iyi, kara gözlüsü fena olan iki kardeş de bu hikâyenin içine giriyordu.*” Çeviri romanlar okumaktan zevk alan anneanneden farklı olarak büyükbabası çoğunlukla dinî kitapları okumayı tercih etmektedir (Edib, 1926:121; Adıvar, 2018:101).

Edib, ayrıca büyükbabasının onunla göz teması kurarak yumuşak bir tonda Rus harplerinden bazı sahneleri, en çok da Kars'ta yaşananları canlandırarak anlatmasından çok etkilenmiş olduğunu ifade etmektedir (Adıvar, 2018:36). Yine İngilizce anılarında dedesinin Doğu Anadolu'da yaşananları Anadolu aksanı ile anlatmış olması da vurgulanmıştır (Edib, 1926:15).

Daha sonra Hristiyan çocuklarla birlikte öğrenim gördüğü çocuk yuvasında öğretmeni Eleni'nin Kukuriko Petinos diye başlayan, sabahları herkesi uyandıran yaramaz horozun anlatıldığı Rumca şiiri tekrar ettirmesi anılarında yer bulmuştur (Edib, 1926: 28; Adıvar, 2018: 45).

Sütninesinin eşi olduğu için Sütbabam olarak adlandırdığı Ahmet Ağa'nın da Edib'in okuma kültüründe çok önemli katkıları olmuştur. Edib'in lalası Eğinli Ahmed Ağa Türk Halk Edebiyatını Edib'e tanıtan ilk kişidir ve üç yıl süreyle çalıştığı bu evde Edib'e hep hikâyeler okumuştur (Adıvar, 2018: 103). Ayrıca Edib, küçük bir kızken Ahmet Ağa'nın dizinde oturarak her sabah onunla birlikte türküler söylemiştir. Sözleri ve makamı ile asla unutamadığını söylediği türkülerden biri şu şekildedir (Edib, 1926: 64; Adıvar, 2018: 69-70):

Ey kızım, kınalı kuzum, seni bir imam istiyor, vereyim ona?..

Ey anne, ben varmam ona, onun sarığı vardır, saldırır bana.

Ey kızım, kınalı kuzum, seni bir asker istiyor, vereyim ona?..

Ey anne, ben varmam ona, onun kılıcı vardır, batırır bana.

Sütannenin Sütbabaya söylediği maniler de Edib'in çocuk hafızasında yerini bulmuştur.

Eti kasaplarda görürüm.

Kavun karpuz sergide

Ayda bir kere olsun

Yollamazsın hamama..... (Adıvar, 2018: 70).

Edib anılarında okuma kültürüne etki eden metinlerle ilgili olarak babası ile birlikte gittiği ilk tiyatroya onları davet eden ve babasının yakın dostu olan, çok etkilendiği Sırrı Bey'i tanıtırken, onun yaptığı Sheakespeare tercümelerini anmakta ve aldığı zevki şöyle ifade etmektedir.

"Memlekete büyük hizmetleri, Abdülhamid devrinin ifsat edici tesirine rağmen doğru kalmış Sırrı Bey, aynı zamanda çok tatlı ve kültürlü bir insandı. Sheakespeare'i tercüme eder, parçalar okur, manasını anlamam o yaşta mümkün olmamakla beraber dinlemekten haz duyardım. Venedik Taciri, Sehv-i Mudhik onun ilk neşredilmiş tercümelerindendir." (Edib, 1926: 85; Adıvar, 2018: 83).

Edib'in hatıralarında bir arife günü Eyüp Sultan Türbesi ziyaretinden sonra büyükbabasının kurban kesmeye hazırlanırken anlatmış olduğu Hazret-i İbrahim'in hikâyesi de geniş yer tutmaktadır. Hikâyenin etkisiyle Edib, büyükbabasını gözünde "rüzgârda dalgalanan beyaz sakalı, yerde çukur kazan kudretli kollarıyla Hazret-i İbrahim gibi" canlandırmıştır (Edib, 1926: 101; Adıvar, 2018: 93).

Edib, Üsküdar'daki evlerinde çalışan Süleyman Ağa'yı -anneannesi ondan hoşnut olmasa da- diğer tüm lala, halayık ve hizmetçilere tercih edecek kadar çok sevmektedir. Bunun nedeni onun Doğu Anadolu Bölgesine ait masalları ve şahsi maceralarını anlatmasıdır (Adıvar, 2018: 103).

İstanbul'da o dönem çokça bulunan kuyulara dair dinlediği efsaneler de onun okuma kültürünü beslemiş hatta ileride ondan ilham alarak ilk yazılarından biri olan Sihirli Kuyu'yu yazmasını sağlamıştır (Edib, 1926: 170; Adıvar, 2018: 135).

Görüldüğü gibi Edib'in daha küçük bir kızken karşılaştığı ilk metinler çeşitlilik göstermektedir. Anneannesinden çeviri roman ve hikâyeler, dedesinden dinî hikâyeler ve Rus savaşına dair anlatılar dinleyerek kitaplarla tanışan Edib, ilk ve çok sevdiği öğretmeni Eleni' den Rumca şiirler ezberlemiştir. Ayrıca lalası Ahmet Ağa'dan türküler ve yine onun eşiyle diyaloglarında geçen manileri öğrenmiş, Süleyman Ağa'dan dinlediği masallardan ve İstanbul'daki kuyularla ilgili anlatılan efsanelerden etkilenmiştir. Babasının yakın dostu Sırrı Bey'in Sheakespeare çevirilerini daha küçük bir kızken dinleme şansı bulmuş olması da onun başka dilleri öğrenme ve o dillerde yazılan eserleri okuma arzusu duymasını sağladığı düşünülebilir. Yine çocukların okuma kültürünü desteklemek için onlara farklı türde metinleri sesli okuma yoluyla dinletmek gerektiği ve bunun çocukların hem dinleme hem okuma becerisini geliştireceği de anlaşılmaktadır.

Okumaya Başlama ve "Başlanma" Töreni

Edib, yetiştiği ortam gereği okuma öğrenmeye oldukça erken ilgi duymaya başlamıştır. Ancak okuma öğretileri için çok yalvarmasına rağmen babası yedi yaşından önce okula başlamasını uygun bulmamıştır. Fakat Edib bu konuda kararlı ve ısrarcıdır. Sonunda babası ikna olmuş ve Edib'in 5 yaşında okuma öğrenmesine izin vermiştir (Edib, 1926: 85-86).

Halide Edib'in yaşadığı dönemde Osmanlı İmparatorluğunda hemen hemen her cami ve mescit yanında yapılan sıbyan mekteplerinde çocuklar okula başlamakta ve burada İslam dininin adap ve erkânını, Kuran okumayı, namaz kılmayı ve ilmihâl bilgilerini öğrenmektedir (Birinci, 2012: 23). Ancak Edib, babasının kararı ile eve gelen bir özel hoca ile her akşam evin selamlık bölümünde Kuran dersleri alarak okumaya başlamıştır. Bu dönemde okumayı öğrenmek demek temel Kuran okuma bilgisini öğrenmek demektir. Türkçe okuma öğrenilmemektedir ancak Türkçe o dönemde Arap harfli olarak yazıldığı için bu harfleri öğrenenlerin Türkçe bir metni okuması mümkün olabilmektedir. Edib de bu şekilde harfleri öğrenmeye başladıktan sonra Saraylı Hanım'ın kütüphanesinde keşfettiği ilk eser olan Afrika Seyahatnamesini gözleri ağrıyınca kadar okumaya çalışmıştır. Ancak “*bu üstünsüz, esresiz Türkçe, hiç anlamadığı Kuranı okumaktan zor gelmektedir.*” (Edib, 1926: 90; Adıvar, 2018: 86).

O dönemde her çocuk için “başlanma” adlı okula başlama töreni yapılması bir gelenektir. Edib, bu geleneği anılarında şöyle aktarmaktadır (Edib, 1926: 86-87; Adıvar, 2018: 83-84).

“Kızlara ipekli, süslü esvaplar giydirirlerdi, göğüslerine sırma işlemeleri içlerinde Elifba cüzü bulunan keseler asarlar, arabaya bindirirler, ayaklarının altına ipekli bir yastık koyarlardı. Başlanacak mektebin çocukları, arabanın arkasından gelirler ve öndeki büyük çocuklar ekseriyetle:

Şol cennetin ırmakları,

Akar Allah deyu deyu.

Cennette huri kızları,

Gezer Allah deyu deyu!

diye çocukluğumuzun en meşhur ilâhisini söylerler, her mısranın arkasından küçükler de amin, amin diye alaya katılır ve gırtlaklarını patlatıncaya kadar bağırırlardı. Sokaklarda alay geçerken başka çocuklar da sürüye katılır, mektebe kadar giderler. Mektebe başlayacak çocuk, hocanın elini öperek elifbayı tekrar ederdi. Ondan sonra bütün çocuklara lokma ve çil para dağıtılırdı. Artık ertesi sabahtan itibaren mektebin kalfası gelir, mahallenin mektebe giden diğer çocukları ile birlikte onu da alır mektebe götürürdü.

Bu alay düğün merasimi kadar mühim sayılır, aileler çok para sarf eder ve Osmanlı devrinin sisteme bağlı içtimai yardım hissine uyarak o mahallenin birkaç fakir çocuğu da mektebe verilir, masrafları görülürdü.”

Tüm bu manzara Edib'de büyük bir heyecan uyandırmasına rağmen, üzerine dikkatleri çekmekten korktuğunu söylemektedir. Bunun için anılarını aktarırken babasının onu evde okutma kararından duyduğu rahatlamayı şöyle ifade etmektedir: “*Çok şükür babam da beni evde okutmaya karar verdi.*” (Adıvar, 2018: 84). Dolayısıyla Edib'in okumaya başlama töreni de evde yapılmıştır. Öncelikle babasının saray arkadaşları ve bütün erkek komşulara bir ziyafet verilmiş, sonrasında evde tören için hazırlıklara başlanmıştır. Törende giymesi için çiçekli, şampanya renkli, topuklara kadar uzun bir elbise ile aynı renkli tül den bir baş örtüsü hazırlanmıştır. Mahmure ablası ile birlikte el ele salona girmiş ve tören başlamıştır. Bir genç hafız bu esnada Kuran okumaktadır. Hocanın önündeki rahleye diz çöktürülen çocuk kalabalık önünde elifbayı yüksek sesle tekrar etmekte, böylece okumaya başlama töreni tamamlanmaktadır (Edib, 1926: 88).

Halide Edib'in anılarında “başlanma” olarak adlandırılan bu tören halk arasında “Âmin Alayı” olarak geçmektedir. Bir düğün kadar önem verilen güzel ve gösterişli bu törenler, çocuklarda okuma, anne ve babalarda okutma arzusunu körüklemekte olup, Türk-İslâm eğitim anlayışında okumaya, okula ve öğretmenlere verilen önemi de göstermektedir (Birinci, 2012: 40).

Okuma Kültürü Açısından İz Bırakan Yazar ve Eserler

Edib küçük bir kız çocuğu iken onda okuma hevesi uyandıran ilk eser **Afrika Seyahatnamesi**'dir. Saraylı Hanım Teyze'nin kütüphanesinden çıkarıp çocuklarla birlikte yere oturarak, sesli ve resimlerini göstererek okuduğu, açıklamalar yaptığı ve çocukların zihninde canlandırmalar yapmalarını sağladığı bu eser Edib'e kendi ifadesiyle "yepyeni dünyalar açmış" tır. Bunda şüphesiz Edib'in de belirttiği gibi Saraylı Hanım'ın "taşa bile okuma öğretecek özel bir yeteneği olması"nın etkisi büyüktür (Edib, 1926: 79; Adıvar, 2018: 78-79). Edib'in bu anısı çocukların ilgisini çekecek resimli kitaplarla onlarda erken yaşlardan itibaren kitaba ve okumaya ilgi uyandırılabilceğimizi ve bu ilginin okuma alışkanlığına dönüşeceği gerçeğini hatırlatmaktadır.

Okumayı öğrenmeye başladıktan sonra da ilgisini çeken Afrika Seyahatnamesinden sonra Edib'in ikinci okuduğu eser **Serencam-ı Mevt** olmuştur. Edib'in annesinin ilk eşinden olan kızı, kendisinden yalnızca birkaç yaş büyük 9 yaşındaki Mahmure ablası tarafından kütüphaneden seçilip küçük kızın eline tutuşturulan eser, okuması kolay ancak içeriğiyle Edib'e "maalesef okuduğunu" söylettirecek şekildedir. Serencam, ölüm anından itibaren tüm ahiret hayatını gözünüzde canlandıracak şekilde, uykularını kaçırarak bir anlatıma sahiptir ve bu küçük kızın hatıralarında olumsuz bir şekilde yer bulmuştur. Bu eserden küçük kızın aklında kalan mısralar durumun olumsuzluğunu göstermektedir (Edib, 1926:91; Adıvar, 2018: 87-88).

"Kimi maymun suretinde el aman

Kimi çukur gözlü, boynuzlu ola,

Kimi karışık iç yüzlü ola,

Kara yüzlü ola, gözü gök,

Kiminin eli ayağı yok,

Kimi leş gibi bed-fül,

Kiminin karnı şiş, dağlar gibi,

Kusa kusa gider, ağlar gibi,

Kiminin dili çekilmiş ensesinden."

Yazar bu anısıyla çocuğa okunan kitabın ya da anlatılanların çocuğun dünyasına uygun olması gerektiğine dikkat çekmektedir (Erdal, 2006 : 783).

1895 yılında Üsküdar'daki eve yaptıkları ilk uzun ziyaret esnasında şehri altüst eden depremin şiddetinden evdekiler "Kıyamet kopuyor, Deccal çıktı." diyerek bağıştıklarında da ne yazık ki Edib'in ilk hatırladığı yine bu eserdeki parçalar olmuş ve onu çok korkutmuştur (Edib, 1926: 170; Adıvar, 2018: 130-131).

Ahmet Ağa üç yıl süreyle çalıştığı bu evde Edib'e hikâyeler okumuştur. Küçük kızı en çok cezbeden ise **Battal Gazi** hikâyesi olmuştur (Adıvar, 2018: 104-105). Bu hikâyeyle ilgili düşüncelerini anılarında şöyle ifade etmiştir.

"Bir gün elinde kocaman siyah bir kitap gördüm, bana okumasını söyledim. O okurken ben kendimden geçiyor ve mütemadiyen soru soruyordum. Eski yeniçerilerin kahramanlık hikâyelerini anlatan bu kitap, muhayyilemi adeta tutuşturdu. Bana eski zamanın askerî destanlarını açtı. Bu kitapta beni teshir eden taraf belki kahramanlık tarafından çok fazla olan şarkvarî hayali idi. Kitap Afrika Seyahatnamesi kadar uzundu. Hemen okumaya başladım ve altı ayda ancak bitirebildim. Onda sadece vakalar değil, kudret, ses ve renkler beni gaşy ediyordu. Hele Gazi'nin bir tek numarasının, bir nice küffarın kulaklarını patlatıp canlarını cehenneme göndermesi, beni tir tir titretirdi..."
Edib, bu hikâyelerin onda bıraktığı etkiyi anlatmak istemiş ve şöyle demiştir: *"Herhalde bu*

hikaye yeniçeri ecdadımızı Ahmet Ağa ile beni teshir ettiği kadar teshir etmemiş olsa gerek.” (Adıvar, 2018: 105).

İngilizce yazdığı anılarında Edib, ilk eğitimini Battal Gazi hikâyesiyle onu tanıştıran Ahmet Ağa'dan aldığını söylemekte ve yaşadığı dönemde diğer yazarların hoşlanmadığı popüler Türk Edebiyatını yani halk edebiyatını ondan öğrendiğini ifade etmektedir (1926:115).

Daha sonra okuduğu eser sarı kâğıtlı Acem basması **Ebû Müslim el-Horasanî**'nin manzum hikâyesidir. Edib hikâyeye dair düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

“Ebû Müslim el-Horasanî eser olarak anlamasam bile yüreğimi demir bir çember sıkardı. O meşhur kahramanların kudret gösterilerindeki çirkin ve korkunç taraflarını bana sezdirirdi. Kendi kendime derdim ki: Bu kanlı kavga ortalıkta devam ederken küçük çocuklar ortalıkta ne yaparlar? Acaba geceleri bu sahneler rüyalarına girer miydi?.” (Edib, 1926: 117; Adıvar, 2018: 106).

Edib, “*ruhumun kahramanı*” dediği **Hazret-i Ali** ile ilgili hikâyelerden Battal Gazi ve Ebû Müslim el-Horasanî'den çok daha fazla etkilenmiştir. Ayrıca bu üç hikâyeyi karşılaştıran Edib, Hz. Ali'nin de hayatı harplerle dolu olmasına rağmen diğer eserleri okurken hissettiği gibi hissetmediğini ve çocuklar ve halkın ne hissedeceğini düşünmediğini vurgulamaktadır. Tam aksine Hazret-i Ali'nin kumandan olduğu savaşlarda ve yerde herkesin güvende hissedeceğini düşündüğünü belirtmektedir (Edib, 1926:119; Adıvar, 2018: 107).

Kahramanlık hikâyeleriyle büyüyen Edib, Ahmet Ağa'dan artık aşk hikâyeleri de dinlemektedir. Bunlar da diğerleri gibi Acem basmasıdır. Edib, kitabın resimlemelerini de çok iyi hatırlamakta ve sürrealist resimleri andırıldığını belirtmektedir. Yine bu bahiste Edib, İngiliz şair Tennyson ve Alman besteci, oyun yazarı Wagner gibi büyük sanatçıların bunlardan evrensel dram, trajedi ve operalar yaratabileceğini serzenişle ifade etmektedir. Bu hikâyelerden yalnızca **Leyle vü Mecnun**'un Fuzulî tarafından ebedileştirildiğini, bir de **Kerem ile Aslı** hikâyesinin Azerbaycanlı sanatçı Hacıbeyli Üzeyir tarafından yerli bir operaya dönüştürüldüğünü, diğerlerinin maalesef sarı kâğıtlı Acem basmaları olarak kaldığını eleştirmektedir. Ayrıca hem Divan Edebiyatı şairleri hem de Tanzimat dönemi yazarları bu eserlere kayıtsız kalmamış olsalardı sanat ve edebiyatımızın çok daha zengin ve orijinal olabileceğini belirtmektedir. Folklorla karşı uyanan ilginin bunun bir başlangıcı olabileceğini umarak bu hikâyelerin Danimarkalı Andersen'in yaptığı gibi bir yazar tarafından çocuk kitaplarına dönüştürülerek hayal gücümüzün zenginleştirilmesi ve sanatımızın dünyada bir yer kazanmasında ciddi katkıları olacağına ifade etmektedir (Adıvar, 2018: 114-115).

Edib, evde aldığı bu eğitimden sonra farklı eserlerle tanışacağı Amerikan Kolejine başlamıştır. Yedi yaşında yaşı büyütülerek başladığı okuldan bir yıl sonra ayrılmış ancak kolejde tanıştığı ve bir kültür dersi olarak okuduğu **İncil**'i evde okumaya devam etmiştir (Adıvar, 2018: 121-122). Ayrıca Koleje ikinci olarak kaydolup devam ettiği dönemde Miss Fensham'dan aldığı İncil derslerinden de çok istifade ettiğini söylemektedir. Edib, İngiliz Edebiyatı ve sanatının gelişmesinde klasiklerden çok daha fazla etkili olan İncil'i dini ve fikri olarak idrak etmiştir (Adıvar, 2018: 151).

Kolejden mecburiyet gereği ayrıldıktan hemen sonra evde bu kez Arapça derslerine başlamış ve **Kuran**'ı yalnızca okumakla kalmayıp manasını da anlamaya başlamıştır. Edib Arapça hocası Şükrü Efendinin Arap gramerini öğretmek için kendisine mahsus bir yol bulduğunu söylemektedir. Bu hususta özellikle söylediği Şükrü Efendi'nin dersleri çerçevesinde bazı yetişkin dostlarını eve davet etmesi ve Edib'le sohbet etmelerine fırsat yaratmasıdır. Edib' in Arapçaya ilgisi Haminne'den öğrendiği dualarla çok küçük yaşta başlamıştır. Kolejde yatılı öğrenci olduğu dönemde bu duaları anlamak ona çok büyük bir teselli verdiği için Türkçe karşılıklarını da tekrar ettiğini söylemekte ve tüm çocuklar için bunun gerekli olduğunu düşünmektedir (Edib, 1926: 156; Adıvar, 2018: 125). Ona göre her gece kendi dilinde Kuran'ın başlangıcındaki Fatiha suresini tekrar eden çocuklar, İslamiyet'in bütün insanlığı içine alan bir ruh ifade ettiği kanaatini hep içlerinde taşıyacaklardır (Adıvar, 2018: 150).

Kolejde başlayıp sonrasında evde bir İngiliz Hocadan aldığı derslerle devam ettiği İngilizce eğitimi ve hocasının okuttuğu **Sheakespeare ve G.Eliot'a** ait parçalar da onun okuma kültürünü beslemeye devam etmiş ve bir romancı olarak yetişmesinde etkili olmuştur (Edib, 1926:180; Adıvar, 2018: 142. Yine bu derslerde John Abbot'un **The Mother** adlı eserini de okumuş ve tercümeler yapmıştır (Adıvar, 2018: 143).

Edib'in çok etkilendiğini söylediği bir diğer eser de Süleyman Çelebi'nin **Mevlid**'idir. Bu eserde en çok da "Veladet" kısmı onu etkilemiştir (Adıvar, 2018: 127).

Yine kolejdeki derslerde bir diğer yazar Fitzgerald'ın **Ömer Hayyam**'ın eşsiz uyarlamalarını okumuş, böylece hem **Fitzgerald** hem de **Ömer Hayyam**'ı tanıma şansı bulmuş ve bu eserlerin yıllarca fikrini ve ruhunu dinlendiren bir liman olduğunu ifade etmiştir (Adıvar, 2018: 155).

Mezun olduktan sonra evlenen Edib, akşamları **Conan Doyle'un** hikâyelerini babası ve eşi Salih Zeki Bey'e sesli okuduğunu ve bunun kendisi için de çok faydalı olduğunu söylemiştir. Öyle ki, bir süre sonra İngilizce bir eseri Türkçe olarak okumak konusunda ustalaşmıştır (Adıvar, 2018: 161). **Sherlocke Holmes** olarak bilinen bu hikâyeleri Abdülhamid'in de çok sevdiğini ve sarayda tercümelerinin yapılmış ancak yayımlanmamış olduğunu da eklemiştir (Edib,1926: 207; Adıvar, 2018: 162).

Doktorların 20 yaşından önce bünyesinin anne olmaya hazır olamayacağını söyledikleri iki yıllık bir süreçte ise Fransız Edebiyatı ile meşgul olmuş; Fransız dilinin güzelliği, edebiyat şekillerinin kusursuzluğu onu çok etkilemiştir (Edib, 1926: 208; Adıvar, 2018: 162). Bu satırlardan, bahsettiği dönemde 18 yaşında olduğunu anladığımız Edib, Fransız Edebiyatı içerisinde **Daudet**'i her zaman sevimli bulduğunu, özellikle eserlerinin incelik ve coşkusu çok sevdiğini ancak onun düşüncelerini asıl etkileyenin **Zola** olduğunu ifade etmiştir (Adıvar, 2018: 164).

1904'te ikinci oğlu doğduktan sonra kendi içine çekildiği bir dönem yaşamış ve bu dönemde ilgisi Zola'dan **Sheakespeare'e** kaymıştır. Hristiyan duygusu olmayan Shakespeare'in İngilizcesinin çok azgın bir ahengi olduğunu ve Anglosakson ruhunun kudretini ve sadeliğini yansıttığını ifade etmiştir. Bu bahiste Shakespeare çevirilerini fazla edebî bulduğunu da eklemektedir (Edib, 1926: 220; Adıvar, 2018: 165).

Edip, 1907 yılında ülkede yaşananların da etkisiyle yakalandığı uzun süren uykusuzluk hastalığı döneminde Burgaz'da yaşamıştır. İşte bu dönemde Shakespeare merakının yanında **Naima** ile başlayan vakayinamelere de şiddetli bir ilgi duymaya başlamıştır (Adıvar, 2018: 171).

Edip'in okuma kültürü millî kültürümüze ait eserlerle başlayıp diğer dillere, dinlere ve kültürlerle ait eserlerle kökleşmiştir. Edip'in anılarında yer bulan ve onda iz bırakan yazar ve eserlere baktığımızda hem Doğu hem Batı'ya ait yazar ve eserlere dair okumalar yapma şansı bulduğunu, öğrendiği dillerle birlikte bu dillerin edebiyatları ve başlıca yazarlarına ilgi duyduğunu ve yaptığı bu okumalar sonucu çeviri yapacak kadar dile hâkim olduğunu görmek mümkündür.

Kütüphane

Edib'in erken yaşta okuma kültürüne tesir eden ilk kütüphane Saraylı Hanım'ın zengin kütüphanesi olmuştur. Edib, anılarında bu kütüphanenin onun kültürünün bir kısmını hazırlamış olduğunu ve okuyabilecek yaşa geldikten sonra bu kütüphaneye dört elle sarıldığını ifade etmektedir (Edib,1926:17; Adıvar, 2018: 35).

Araştırmalar da bunu desteklemekte ve kitaplarla dolu bir evde büyümenin çocukların okuma kültürü üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Kitaplarla erken yaşta tanışmasını sağlayan bu ortam çocukları zevk için okumaya teşvik etmekte, okunanlar hakkında aile arasında tartışma ortamı yaratmaktadır. Böylece bilgili, kelime dağarcığı ve hayal gücü zengin, ufku geniş, keşfetme ve oyun yeteneği olan çocuklar yetiştirmek mümkün olabilmektedir (Evans, D.R; Kelley, J; Sikora, J, 2014: 1574)

Öğrencilik yaşamında da kolej kütüphanesi Edib' in kültürüne büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle de İslamiyet, Hristiyanlık, Budizm gibi çeşitli dinler hakkında bilgi edinmek için bu kütüphaneden yararlandığını ifade etmiştir (Adıvar, 2018: 149-150).

Okuma Kültürüne Katkıda Bulunan Kişiler

Annesini üç ila dört yaşlarında kaybetmiş, babası da sarayda görevli olan Edib'i büyüten **anneanesi Nakiyye Hanım** ve **büyükbabasına** dair hatıraları onun yetiştiği ortamı göstermesi açısından son derece önemlidir. Anneanesi genellikle yüksek sesle Fransızcadan çevrilmiş kitaplar okurken, büyükbabasının elinde mutlaka bir dinî kitap bulunmaktadır. Haminne olarak adlandırdığı anneanne yalnızca iyi bir okuyucu değil aynı zamanda hikâye ve şiir yazmaktadır. Edib, bu nedenle anneanesinin kültür olarak sadece devrin diğer hanımlarının değil, büyükbabasının dahi üstünde olduğunu düşünmektedir (Adıvar, 2018: 36). Edib, özellikle yazma becerisinin, devir ve şartlar gereği bir yazar olamamış ancak kendi kendine aşk hikâyeleri ve şiirler yazan anneanesinden ona geçtiğine inanmaktadır (Adıvar, 2018: 65).

Halide Edib ilk olarak okul öncesi eğitim için Rum bir hanım tarafından idare edilen çocuk yuvasına gönderilmiştir. Oraya nasıl götürüldüğünü hatırlamakta zorlansa da ilk öğretmeni olan **Kiria Eleni**'yi çok iyi hatırlamaktadır. Dış görünüşünün olumsuzluğuna rağmen, onun arkasındaki insani ve ruhi görünüşü sezmiş ve şefkatin güzelliği küçük kızın gönlünü sarmıştır. Eleni ile karşılaşınca kadar kendisini yapayalnız hisseden küçük kız, artık yaşama sevinciyle oynamakta, sıçrayıp koşmakta, şarkılar söylemekte ve Rumca şiirler ezberlemektedir. Öğretmeninin varlığı ona sonsuz bir güven hissi vermektedir (Adıvar, 2018: 43).

Edib'in küçük bir kız çocuğu iken onda ilk okuma hevesi uyandıran eser Afrika Seyahatnamesi'ni seçen **Saraylı Hanım Teyze** Edib'in okuma kültüründe bir diğer önemli isimdir. Kütüphanesinden çıkarıp sesli ve resimlerini göstererek okuduğu, anlattığı bu eser Edib'in okuma kültüründe çok etkili olmuştur. Edib, Seyahatname'den sonra okumak için müthiş bir heves duymaya başladığını ve Saraylı Hanım Teyze'yi çok sevmeye başladığını söylemektedir (Adıvar, 2018: 78-79).

Edib, yine lalası Eğinli **Ahmed Ağa**'dan bahsederken onu "okur yazar, kurnaz, efendilerini parmağının üstünde çevirecek bir zekaya sahip kişi" olarak tarif etmektedir (Adıvar, 2018: 103). Bu kişi aynı zamanda Türk Halk Edebiyatını Edib'e tanıtan ilk kişidir. Edib içtimai sanat tarafının inkişafında da kendisinin büyük rolü olduğunu söylemektedir. Ahmet Ağa üç yıl süreyle çalıştığı bu evde Edib'e hikâyeler okumuştur (Adıvar, 2018: 104).

Kolejdeki eğitimi sırasında öğretmen olarak **Miss Fensham** ve **Dr. Patrick** fikir ve ruh bakımından ona en derin tesiri yapan kişiler olmuştur. İyi bir hatip olan Miss Fenham' ın İncil derslerinden çok istifade ettiğini söyleyen Edip, geniş ve milletlerarası bir dünya görüşüne sahip olan felsefe öğretmeni Dr. Patrick'in de eğitim yaklaşımlarından etkilendiğini ifade etmiştir (Adıvar, 2018: 151).

Halide Edib, kolejdeki son senesinde okula gelen "Bağdat Demiryolu" adlı eserin yazarı **Philip Brown**'dan ve eserinden çok etkilenmiştir. Hocaları tarafından özel olarak kendisiyle tanıştırılmıştır. Edib, anılarında Philip Brown'u "Türklere Batı dünyasının düşman olduğu sonraki yıllarda bize dost kalan, o siyasî ilişkilerin iç yüzünü çok realist ve güçlü bir şekilde değerlendiren eserin yazarı" olarak tanıtmış ve eserinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır (Edib, 1926: 197).

Eğitimi için Amerikan Kız Kolej'ine gönderilen Halide Edib evde de eğitimine devam etmiş ve **Rıza Tevfik**' den Türk Edebiyatı ile Fransız Edebiyatı dersi almıştır (Edib, 1926: 182). Onun Türkçe, Türk edebiyatı, Arapça, Farsça, Fransızca ve edebiyatları konularındaki bilgilerinden çok istifade eden Edib, mistisizm ve halk edebiyatı konularındaki görüşlerinden de çok etkilenmiştir. Hocasını anılarında şöyle anlatmaktadır (Adıvar, 2018: 144-145):

“Aziz hocamın burada ilmî kabiliyetinden, modern Türkiye’nin başta gelen bir şairi olduğundan bahsedecek değilim. O zaman daima İngiliz filozofu H.Spencer’ dan saatlerce bahsederdi. Fakat beni asıl alâkadar eden ve olgunlaştıran onun Şark Edebiyatı’nın ve felsefesinin mistik tarafını izahı olmuştur. Bilhassa Arapçası ve Farsçası emsalsizdi. Bana güzellik ve fikir bakımından emsalsiz ve yeni bir dünya tanıttı.”

Kolejdeki eğitimi esnasında matematik dersinde yetersiz olduğunu fark eden Halide Edip, dönemin ünlü matematikçi ve pozitivist **Salih Zeki**’den de Matematik dersleri almıştır. Sanat ve düşünce dünyasını ona açan Rıza Tevfik’ten farklı olarak Zeki, pozitif dünyanın kapılarını aralamış, böylece Doğu’nun mistisizminin etkisinde olan ruhu, Salih Zeki’nin dersleriyle bir dengeye ulaşmıştır (Edib, 1926: 204).

Görüldüğü gibi, Edib’in okuma kültüründe en önemli ve ilk etkiyi şüphesiz anneannesi ve büyükbabası yaratmıştır. Kendisi de okuma kültürüne sahip olan bir ebeveynle büyüüp onun kitaplarla olan ilişkisine tanıklık eden bir çocuk olmak Halide Edib’in tüm yaşamını şekillendirmiştir. Okul öncesi eğitim kurumunda annesi yerine koyduğu ve çok sevdiği öğretmeni de onun ikinci bir dil öğrenmesine ve o dile ait şiir metinlerini ezberlemesine yardımcı olarak Edib’in okuma becerisini desteklemiştir. Ayrıca evdeki diğer yetişkinlerin de çocukla kitaplar etrafında kurdukları sevgiye ve sıcak diyaloga dayanan sağlıklı ilişki okuma ilgi ve sevgisinin oluşmasında çok etkili olmuştur. Sonrasında okul hayatında karşılaştığı ya da özel eğitim aldığı öğretmenleri de bu ilgiyi arttırmış ve okuma kültürünü zenginleştirmiştir.

Yabancı Dil Eğitimi

Edib’in okuma kültürüne aile üyeleri, özel öğretmenler, okuldaki hocalar, okuduğu yazarlar, şairler ve kitapların yanı sıra katkıda bulunan bir diğer önemli husus da onun çok dilli olması ve dil eğitimlerinin o dildeki okumalarla devam ettirilmesidir.

Edib, ilk dil eğitimine üç yaşındayken gittiği kreşte başlamış ve burada Rumca öğrenmiştir. Sonrasında, yedi yaşında babası onu yatılı olarak Kolej’e göndermek için çok ısrarcı olmuş ancak okul on bir yaşından küçük öğrencileri kabul etmediği için bu mümkün olmamıştır. Bunun üzerine babası nüfus kâğıdında kızının yaşını değiştirmiş ve Kolej’e kaydettirmiştir. Kolejde eğitim dili İngilizcedir. İkinci dil olarak İngilizceyi bu yüzden çok hızlı öğrenen Edib, İngilizceye olan ilgisinin babasının yakın dostu olan ve Türk bahriyesinde bulunan Woods Paşa’nın kendisi için seçip gönderdiği hikâyelerle başladığını aktarmaktadır (Adıvar, 2018: 120).

Yine Woods Paşa’nın tavsiyesiyle eve yerleşen bir İngiliz hocadan da İngilizce öğrenmeye devam etmiştir. İngilizce öğretmeninin on bir yaşındaki kızı Caroll’ un da evde olması İngilizcesini geliştirmek için çok faydalı olmuştur. Edib’in bu öğretmenin takip ettiği yöntemle dair anlattıkları oldukça dikkat çekicidir. *“Büyük bir adammışım gibi benimle ciddi meseleler konuşur, hayatının her tarafını bana anlatır dururdu. Bu bende bir gurur uyandırmıştı.”* Öğretmenin Edib’in kardeşlerine birtakım çocuk hikâyeleri ve şiirler okurken, ona İngiliz Edebiyatına dair Sheakespeare ve G.Eliot’tan parçalar okutması da çocuk edebiyatına ve çocukların yaşlara göre okuma ihtiyaçlarının farklı olması gerektiği bilincine sahip olduğunu göstermektedir.

Kolejde İngilizce öğrenen Edib, oradan ayrıldıktan sonra evde Arapça derslerine başlamıştır. Aslında Edib’in Arapçaya olan ilgisi Haminne’den öğrendiği dualarla çok küçük yaşta başlamıştır. Kolejde yatılı öğrenci olduğu dönemde bu duaları anlamak ona çok büyük bir teselli verdiği için Türkçe karşılıklarını da tekrar etmiştir. Edib Arapça hocası Şükrü Efendi’nin Arap gramerini öğretmek için kendisine mahsus bir yol bulduğunu söylemektedir. Bu hususta söylediği şey, Şükrü Efendi’nin dersleri çerçevesinde bazı yetişkin dostlarını eve davet etmesi ve Edib’le sohbet etmelerine fırsat yaratmasıdır (Adıvar, 2018: 125).

Edib, Rumca, İngilizce ve Arapça eğitimine ek olarak Fransızca öğrenmek istemiş ve Fransızca eğitimini Doktor Rıza Tevfik’ten almıştır. Ancak Edib, ondan yalnızca Fransızca

öğrenmemiş, güzellik ve fikir bakımından benzeri olmayan bir dünyayı da tanımıştır. Hocasının yalnızca ilmî kabiliyeti olan ve modern Türkiye'nin başta gelen bir şairi değil, Arapça ve Farsçası da mükemmel olan Şark Edebiyatının ve felsefesinin mistik tarafını izahtaki yeteneğini vurgulamıştır (Adıvar, 2018: 144).

Çok dilli olarak yetişen Edib, bu dillerin edebiyatına da ilgi duymuş ve yaptığı okumalarla geniş kültürlü bir insan olarak yetişmiş ve bu onun edebî kişiliğini yaratmıştır.

Sonuç

Okuma kültürü edinme süreci dinleme alışkanlığı, okuma alışkanlığı, eleştirel okuma becerisi, evrensel okuryazarlık becerisi olmak üzere aşamalı bir şekilde yapılmaktadır (Sever, 2019: 24). Edib'in okuma kültürü de böyle şekillenmiş, önce ebeveynlerinden daha sonra da ev içerisinde çalışan diğer yetişkinlerden farklı tür ve içerikte metinler dinlemiş, evde özel öğretmenlerden okuma öğrenmiş, okuma öğrendikten sonra kütüphaneden kendi seçtiği veya ona verilen kitapları okumaya çalışmış, daha sonra ise öğrendiği diğer dillerde okumalar yapmaya başlamıştır.

Yaşadığı dönemin hem siyasî ve sosyal hayatında hem de eğitim hayatında önemli bir yere sahip olan Halide Edib'in üç yaşından yirmi iki yaşına kadar olan yaşamını ve bu döneme dair anılarını yazdığı iki eserde okuma kültürünü oluşturan ortam, kişi ve eserlere dair yazarın gözlemlerini, düşüncelerini, dikkatini, uyarılarını ve önerilerini görmek mümkündür. Halide Edib'in edebî kişiliğinin oluşmasında etkili olan okuma kültürü ile ilgili tespitler şu şekilde ifade edilebilir:

Okuma kültürünün oluşmasında en etkili faktör aile ortamıdır. Okuma kültürü ve kitap sevgisine sahip ebeveynlerle büyümek çocuğun okuma kültürü edinmesinde çok etkilidir.

Okuma alışkanlığı kazandırmak açısından okul öncesi dönem çok önemlidir. Çocukların kitapla tanışması için okuma becerisini edinmesi beklenmemeli, farklı türde metinleri dinlemesi ve okuması için sevgiye dayalı sıcak bir ortam yaratılmalıdır. Yetişkinle birlikte yapılan okumalar çocuğun dikkatini ve ilgisini daha çok çekmekte ve yetişkinle olan bağını da güçlendirmektedir. Çocukla fiziksel bir yakınlık kurularak doğal ve samimi şekilde, konuşur gibi metinlerin seslendirilmesi, üzerinde açıklamalar, yorumlamalar yapılması ve resimlerden faydalanılması bu süreci olumlu etkilemektedir.

Çocukla birlikte okumak çocuk okuma becerisini edinmeden çok önce okuryazarlık becerisini ve sevgisini geliştirir. Bu konuda yapılan araştırmalar kendilerine kitap okunan çocukların ana okuluna başladıklarında kelime dağarcıklarının daha geniş ve matematik becerilerinin daha iyi olduğu yönündedir. Ayrıca okumak için heves gösteren ebeveynin çocuğun okumayı öğrenme ilgisini güçlendirdiğine ve onu daha başarılı bir okuyucu olmaya ittiğine dair kanıtlar bulunmaktadır (Suskind, 2019: 166-167).

Halide Edib'in yaşadığı dönemde bir düğün kadar önem verilen ve coşkuyla yapılan okula/okumaya başlama törenleri çocuklarda okuma, anne ve babalarda okutma arzusu yaratmaktadır. Günümüzde kaybolmuş olan bu geleneğin canlandırılması çocukların okuma kültürü açısından son derece önemlidir.

Okuma kültürü kazanımında millî kültürümüze ait eserlerle başlayıp diğer dillere ve kültürlerle ait eserlerle devam etmek gerekmektedir. Edip'in anılarında yer bulan ve onda iz bırakan yazar ve eserlere baktığımızda hem Doğu hem Batı'ya ait yazar ve eserlere dair okumalar yapma şansı bulduğunu, öğrendiği dillerle birlikte bu dillerin edebiyatları ve başlıca yazarlarına ilgi duyduğunu ve yaptığı bu okumalar sonucu çeviri yapacak kadar dile hâkim olduğunu görmek mümkündür. Çocukların bu nedenle öncelikle kendi dilini ve kültürünü tanıtan eserlerle buluşturulması gerekmektedir. Bu hususta, temel kültür eserlerinin çocuk bakışına göre yeniden işlenmesi ve çocuk edebiyatına kazandırılması çok önemlidir.

Ayrıca çocukların okuyacağı kitapların biçim, içerik ve resimleme açısından çocuklara uygun olması gerekmektedir. Kitap seçimi konusunda yetişkinlerin dikkatli ve özenli davranması gerekmektedir. Yetişkin kitaplarında bulunabilecek içeriklerin çocuklar için sakıncalı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çocukların okuma kültüründe belirleyici olan bir diğer faktör, çocukların erken yaşta kitapla tanışmasına olanak tanıyan bir kütüphanenin bulunmasıdır. Çocuklar bu sayede kitabı ve okumayı hayatlarının bir parçası haline getirmektedir.

Temel okur-yazarlık becerisinin okuma alışkanlığına dönüşmesinde okul ortamı ve öğretmenler de çok önemlidir. Edib'e öğretmenleri ve okul ortamında tanıştığı kişiler yeni okumaların yolunu açmıştır.

Son olarak yabancı dil öğrenmek ve bu dillerde okumalar yapmak hem diğer kültürlerin hem kendi kültürünün zenginliklerini fark etmeye olanak tanımaktadır. Başka dilde okuma becerisine sahip olmak ve o dilin ait olduğu kültür üzerine düşünmek de muhakeme becerisini geliştirmektedir.

Sonuç olarak tarihteki önemli kişilerin hayatlarından dersler çıkarılması çocuk ve gençlerin hayatına yön verebilmek için son derece önemlidir. Bu bağlamda, yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve eğitim hayatında önemli bir yere sahip olan Halide Edib Adıvar'ın geniş okuma kültürünün nasıl şekillendiğini görmek ve onun yaşantılarını, deneyimlerini, gözlemlerini, düşüncelerini, dikkatini, uyarılarını ve önerilerini anlamaya çalışmak istenilen okuma kültürünün oluşturulmasında bize ışık tutacaktır.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (1955). Halide Edib'in Çocukluğundan 1917'ye Kadar Hatıraları. Yeni İstanbul, 2102-2162.
- Adıvar, H. E. (1963). Mor Salkımlı Ev. İstanbul: Atlas Yayınları.
- Adıvar, H. E. (2018). Mor Salkımlı Ev. İstanbul: Can Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2013). Halide Edip Adıvar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Türkoloji Dergisi* 20,1 1-12.
- Akyol, H. (2001). Türkçe İlkokuma Yazma Öğretimi. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Birinci, A. ve Kara, İ. (2012). Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çetin, N. (2017). Halide Edip Adıvar İncelemeleri. Ankara: Atlas Yayınevi.
- Edip, H. (1926). Memoirs of Halide Edib. Londra.
- Enginün, İ. (1986). Halide Edip Adıvar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erdal, K. (2006). Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Çocuk Kitaplarıyla İlgili Görüşler. II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Erdal, K. (2008). Halide Edip Adıvar ve Eğitim. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Evans, M.D.R. vd. (2014). Scholarly Culture and Academic Performance in 42 Nations. *Social Forces*, Volume 92, Issue 4, June 2014, Pages 1573–1605, <https://doi.org/10.1093/sf/sou030>
- Özdemir, E. (2005). Eleştirel Okuma. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sever, S. (2013). Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü. İzmir: Tudem Yayınları.

-
- Sever, S. (2019). Çocuk ve Edebiyat. Ankara: Tudem Yayınları.
- Suskind, D. (2019). Otuz Milyon Kelime. Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Uyguner, M. (1994). Halide Edip Adivar. Ankara: Bilgi Yayınevi